

La metodologia en l'arqueologia industrial a Catalunya

JOSEP M. SOLIAS I ARIS

L'arqueologia industrial a casa nostra comença a tenir ja una certa història al darrera. Des del final dels anys 70 s'ha anat realitzant una tasca més o menys profitosa de recuperació i estudi de les restes industrials de Catalunya. És evident, però, que aquesta disciplina científica va arribar aquí de retruc i amb retard respecte d'altres països. El moviment de protesta generat per la destrucció de l'estació d'Euston a Londres, el 1962, va marcar el naixement d'aquesta àrea d'estudis específics encara que el nom ja venia d'abans de 1950 (Aracil, 1982: 17). Cal dir, també, que la protecció del patrimoni industrial ja havia estat abordada amb anterioritat a altres llocs, especialment als països del nord d'Europa. Sense anar més lluny, podem citar la fundació del museu

Skansen a Estocolm, el 1881, la fundació del Deutsche Museum a Munic, el 1906, o bé el museu d'Eskilstuna, a Suècia, creat entre 1903 i 1906 (Wehdorn, 1985, pàg. 4).

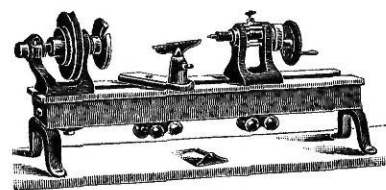
Què s'entén per arqueologia industrial

El següent pas fóra preguntar-se què hi ha al darrera del nom d'arqueologia industrial. Què s'entén per arqueologia industrial (AI) correntment i com s'estudia?

La pròpia definició del camp de treball de l'AI és problemàtica. L'enunciada per Hudson (1963), ja clàssica avui dia, diu que aquesta disciplina es dedica al descobriment, la

catalogació i l'estudi de les restes físiques, les comunicacions i el passat industrial. Seguint aquest autor, a través d'Aracil (1984: 23), hom observa diferents nivells d'estudi:

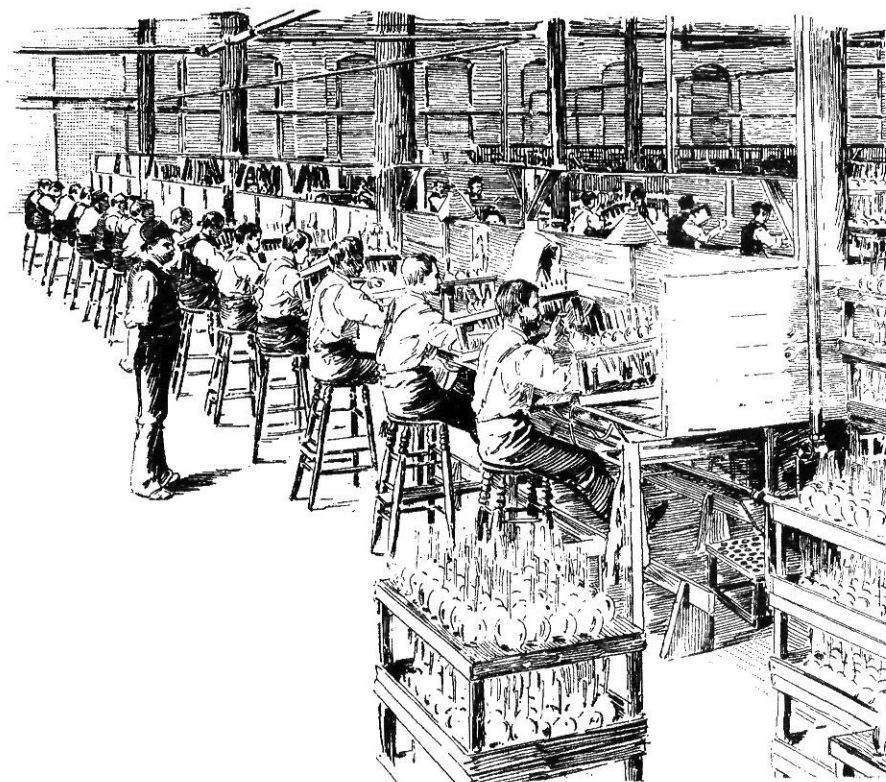
1. Saber el màxim respecte de les condicions de treball i l'actitud de treballadors i empresaris davant el mateix.
2. Conèixer les variacions i innovacions en els processos i mètodes de treball i la finalitat que els van promoure.
3. Conèixer com es realitzava aquest treball, amb quines tècniques i quina tecnologia.
4. Conèixer el context físic en què es realitzava el treball i les condicions en què els obrers i empresaris, i llurs famílies vivien i es comunicaven.
5. Intentar arribar a la mentalitat que apareixia com a fruit dels apartats anteriors.

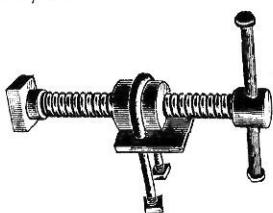
Tendències diferents

Es pot assenyalar que hi ha diferents tendències, a l'hora de l'aplicació de definicions i classificacions a estudis i treballs científics específics dins l'AI. Aquestes tendències generalment varien lleument entre considerar-la com una font accessòria de la història contemporània (Delgado, 1980: 67), a veure-la com una part fonamental per al coneixement de la història des de la revolució industrial ençà (Aracil, 1984: 17-24, especialment pàg. 20).

El problema fonamental a l'hora de realitzar estudis d'AI,

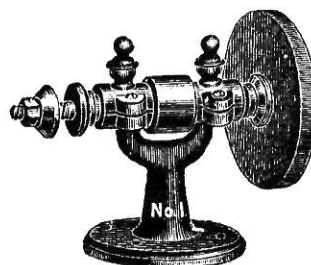
des del meu punt de vista, es troba en el fet que existeix una confusió de termes no aclarida, en l'estat actual de desenvolupament d'aquest camp d'estudi, tal com es va fer palès en el seminari desenvolupat fa pocs mesos a Barcelona per tractar de la metodologia de l'AI, amb vista a preparar les III Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya que se celebraran l'any 1994.

La confusió apareix entre els que propugnen que l'AI estudia el que es podria definir com l'arqueologia del desenvolupament de la indústria i els que defensen el que en podríem anomenar "arqueologia de l'edat contemporània".

El que hem anomenat «arqueologia del desenvolupament de la indústria» tractaria d'estudiar l'evolució de les tècniques de producció des de l'època pre-industrial fins a l'actualitat, mentre que l'«arqueologia de l'edat contemporània», estudiaria les restes físiques generades per l'home a partir de la revolució industrial. El que sembla, però, és que, generalment, tan sols s'estudia la intersecció d'ambdues matèries. És fàcil d'explicar-ho amb un senzill model. Donats un conjunt A, consistent en els estudis sobre arqueologia del desenvolupament de la indústria, i un conjunt B, que consistiria en els estudis sobre arqueologia de l'edat contemporània. El seu espai d'intersecció consistiria en els estudis sobre indústria en època contemporània. Aquesta intersecció seria el que normalment estudien els investigadors de

l'AI, per tant la resta d'ambdós conjunts no tindria, ara per ara, per regla general, cabuda en aquests estudis, si s'ha de fer cas a una part de la bibliografia sobre el tema.

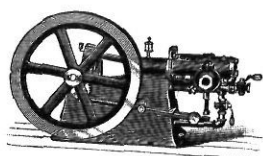

És a dir, no s'estudia, normalment, la tecnologia pre-capitalista ni es fa servir l'AI per estudiar la resta de la societat quan es fan estudis dins del mode de producció capitalista o socialista. La historiografia ens parla per si mateixa:

«Els professionals de l'arqueologia solen coincidir a definir llur ciència com l'estudi

de l'home a través de les restes físiques de la seva activitat passada. Per això, en un sentit ampli, si la indústria és el resultat d'aquesta activitat, hauríem de considerar tots els treballs arqueològics dins del camp de l'arqueologia industrial» (Crawford, 1953: 4; extret de Delgado, 1980: 67). El mateix Delgado (1980: 67), a continuació explica:

«Tanmateix, els historiadors de la prehistòria, edats antiga i mitjana han inclòs l'estudi de l'arqueologia de les indústries corresponents a llurs períodes respectius, perdent-se així el sentit unitari que al llarg de la història té el desenvolupament i perfeccionament dels mitjans de producció i llurs relacions tècniques. Després d'aquesta exclusió forçosa, l'arqueologia industrial redueix el seu objecte d'estudi a l'etapa de desenvolupament tecnològic del mode de producció capitalista...».

Altres autors abonen la teoria que l'AI s'ha de dedicar igualment a les restes industrials d'època anterior a la revolució industrial. Per exemple, Aracil (1984: 19) planteja el problema que hom troba a l'estudiar quin és l'inici de la industrialització de Castella: rau en les fàbriques instal·lades en època franquista?, rau en les manufactures reials borbòniques?, rau en els batans i els torns de filar d'època dels Àustries?, i jo afegiria: rau en la indústria medieval?, rau en les terrisseries romanes?, rau en la producció metal·lúrgica prehistòrica?, rau en...?. A aquest plantejament, es poden afegir noms com els de Morelli (1985: 113-115), Fernández Ordóñez (1985), Riera Tuebols (1984: 497), entre d'altres estudiosos del tema.

Aquest és un problema derivat, també, de la disciplina de l'AI, que estava molt pensada, en el seu origen, per explicar, què era el que havia passat a les zones d'origen de la revolució industrial, i més concretament, a Anglaterra. A mida, que ens allunyem, conceptualment i temporalment, d'aquest nucli inicial més problemes es plantegen a l'hora de trobar un llinar clar entre fenòmens industrials i pre-industrials.

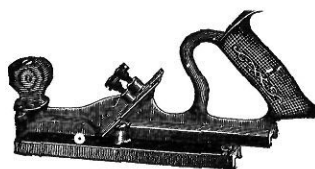
És de suposar que, en aquest sentit, les aportacions conceptuals que es puguin efectuar des dels països mediterranis, generalment amb una industrialització tardana i atípica, o els països de l'est d'Europa, on va existir una in-

dustrialització amb plantejaments d'economia planificada, ajudaran a fer evolucionar aquest panorama.

En el sentit de considerar l'AI com a font per a l'estudi de la cultura material d'època contemporània cal pensar que el panorama que s'obre és tremendament ample, desproporcionat, ja que, en aquest cas, l'arqueologia abraçaria totes les restes físiques de la societat des de la revolució industrial fins ara, comprnent des de les obres d'enginyeria civil o militar fins als objectes quotidians.

En el sentit de considerar l'AI com un dels pilars per tal de poder investigar els canvis tecnològics, i a partir d'aquests, dels modes de producció, i en definitiva de la societat, podem dir que cal equiparar-la a altres especialitats diacròniques de l'arqueologia, com puguin ser l'arqueologia de la mort o l'arqueologia espacial. Si no estigués tan arrelat el nom d'AI, i consideréssim tan sols aquest aspecte, fóra molt més profitós, i menys equivoc, dir-li arqueologia del treball. Si pel contrari considerem l'aspecte temporal, i volguéssim treballar sobre les restes materials que l'home ha produït en l'època contemporània, fóra igualment més profitós, i menys equivoc, parlar d'arqueologia contemporània, en el mateix sentit en què hom parla d'arqueologia prehistòrica, arqueologia clàssica o arqueologia medieval.

El que sembla clar és que tant se val el camí que cada investigador agafi per tal de resoldre els problemes, el veritablement important és que realment es trobin fórmules d'investigació que permetin arribar, per mitjà de l'estudi de la cultura material, al seu productor, l'home.

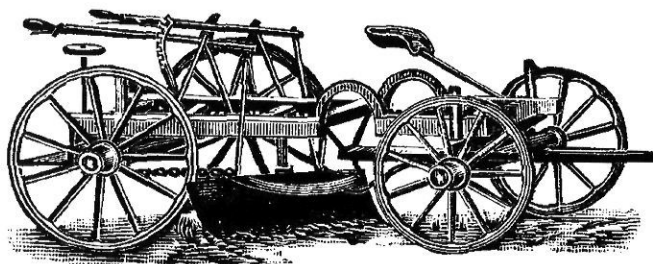
Les tècniques emprades

Un altre problema de radical importància en l'AI és el de les tècniques emprades per recollir i estudiar les pròpies restes.

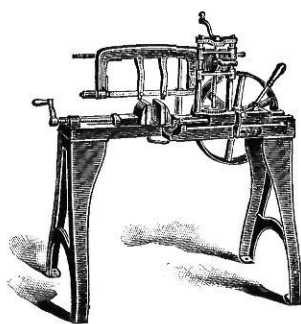
Un concepte erroni, molts cops acceptat, és el de relegar la capacitat de documentació de l'arqueologia a assentaments o edificis colmatats per una capa de terra. L'obliteració d'aquestes estructures no és condició imprescindible per a una intervenció arqueològica. Afortunadament, avui dia posseïm poderosos instruments metodològics, creats en el darrer decenni, que ens proporcionen una major capacitat documentadora, i que permeten el seu ús en elements a l'aire lliure. Em refereixo a les tècniques proposades per E.C. Harris, A. Carandini, G. Matzke, M.O.H. Carver i tants d'altres que aquí, en un article

d'opinió, seria prolix enumerar. No hi ha excessiva experiència a l'Estat espanyol d'aplicació d'aquestes tècniques en jaciments encara en ús, pot ser interessant, doncs, el mètode utilitzat a l'edifici de la Inquisició de Conca (Sollas et alii, 1990), on s'assaja una metodologia al respecte.

Ara bé, no és tan sols la documentació del patrimoni immoble i moble el que ha de tenir present l'arqueòleg que es dedica a l'AI (també es pot dir el mateix al que es dedica a altres especialitats en el món de l'arqueologia). Des d'època medieval ençà, la documentació escrita ha anat augmentant en funció virtualment exponencial. Aquest fet, lluny de disminuir el valor de la dada arqueològica, l'augmenta en poder matisar unes dades amb les altres. Un exemple, la propaganda intencionada d'una colònia industrial sobre les condicions de vida dels seus treballadors pot xocar obstinadament contra les dades objectives obtingudes de la documentació arqueològica de l'indret (Pedrals, 1987: 97). O bé, el fet que s'afirmava en la documentació del segle XIX, que la màquina de Newcomen mai no fou utilitzada per extreure mineral de les mines. Asseveració avui dia rebutjada mercès a l'arqueologia (Aracil, 1984: 21). El que és evident, però, és que no es pot entendre una acció deslligada de l'altra. No es pot estudiar les restes materials sense estudiar la documentació, rica i suggerent, que ens ofereixen els arxius. Quan hi són. Es pot dir, per tant, que és obligada la figura del documentalista en un estudi d'AI, que abracci des d'èpoques en què hi ha documentació escrita fins avui.

Una altra font d'informació important és l'etnològic-antropològic. El seu mètode de treball és molt indicat per poder treballar seriosament en aquest camp, especialment en la recollida de tècniques i mètodes i en la recollida d'informació sobre processos. Altres professionals han de dir-hi la seva: enginyers, arquitectes, urbanistes, etc.

Cap a la interdisciplinarietat

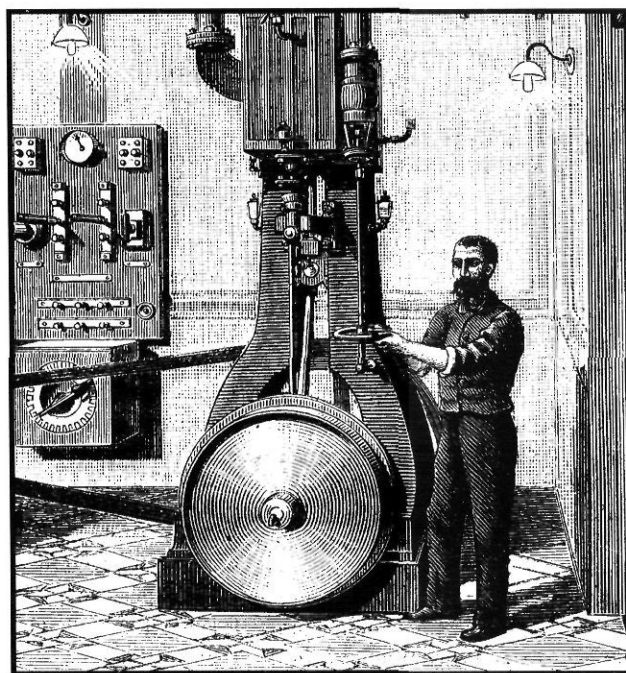
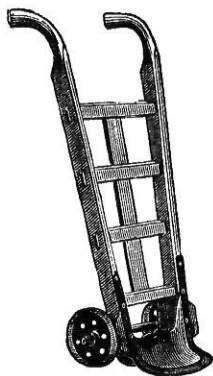
Sembla, doncs, que hi ha una qüestió ben clara, des del punt de vista de l'investigador rigorós: l'AI no és exclusiva de cap col·lectiu professional. Per la mateixa raó, hi ha tot un seguit d'estudiosos que no poden ser ignorats en un estudi seriós del tema. Cal anar cap a la interdisciplinarietat. I aquest és un crit unànim de tothom que ha treballat seriosament en aquest camp. Crit al qual s'hauria d'afegir el de la necessària professionalitat que ha de dirigir les investigacions i els equips d'investigadors. No sembla que es pugui seguir molt més enllà, tal com demostra la rica experiència anglesa en aquest camp, si es continua fomentant l'*amateurisme* i la mera recollida de peces sense un pla director. En aquest sentit les campanyes d'arqueologia científica i industrial per a joves, endegades tant

pel govern central com per les comunitats autònomes, ens poden abocar als resultats de l'afortunadament desapareguda «Misión Rescate».

De tota manera, sembla evident que existeix interès minvant per tractar de definir els límits, els mètodes i les tècniques de treball en AI. Per posar un exemple, a les dues primeres jornades d'AI de Catalunya; a les primeres, hi havia tot un apartat dedicat a la metodologia, amb deu comunicacions i la seva ponència marc (I Jornades, 1991); a les segones, hi havia un apartat de reflexions, rehabilitació i reutilització, on es podien resseguir amb prou feines tres comunicacions (II Jornades, 1992). Aquesta disminució de reflexió epistemològica no anava acompanyada per cap mena d'unificació de criteris d'investigació a la resta de les comunicacions.

Volia acabar fent, només, un crit d'atenció al respecte, ja que si no som capaços de generar un *corpus* teòric seriós sobre la nostra disciplina continuarem sense disposar d'arguments a l'hora de definir els treballs a realitzar i sense instruments vàlids per investigar una realitat que, com les restes de la industrialització, tant ens ha ajudat a definir el nostre tarannà actual.

Josep Ma. Solias
és el director del Museu
de l'Hospitalet de Llobregat

BIBLIOGRAFIA

- ARACIL MARTÍ, Rafael (1984). «La investigación en arqueología industrial» a *Actes de les I Jornades sobre la protecció i revaloració del Patrimoni Industrial* (Bilbao, 1982), pàgs. 17-324, Eusko Jauraritza - Generalitat de Catalunya.
- CASANELLES, Eusebi; RIERA TUEBOLS, Santiago (inèdit). *Apunts del Curset d'Arqueologia Industrial*, Institut Català de Tecnologia, Barcelona, 1987.
- CASTELLANO, Aldo (A cura di) (1982). *La macchina arrugginita. Materiali per un'archeologia dell'industria*. Ed. Feltrinelli, Milano.
- CRAWFORD, O. G. S. (1953). *Archaeology in the field*, Phoenix.
- DELGADO RIBAS, Josep Ma. (1980). «L'Arqueologia Industrial. Un nou instrument per investigar el passat» a *L'Avenç*, núm. 25, pàgs. 67-71, Barcelona.
- FERNÁNDEZ ORDÓÑEZ, José Antonio (1985). «El patrimonio de edificaciones técnicas e industriales en los países de Europa meridional», a *Situation du patrimoine bâti technique et industriel en Europe*, Conseil de l'Europe, Estrasburg.
- HUDSON, K. (1963). *Industrial Archaeology. An introduction*, London.
- I Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya* (1991). VVAA, Ed. Museu de l'Hospitalet, l'Hospitalet de Llobregat.
- II Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya* (1992). VVAA, Ed. Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, Barcelona.
- MORELLI, Roberta (1985). «La situation actuelle de l'archéologie industrielle en Italie», a *L'étude et la mise en valeur du patrimoine industriel. 4 Conférence internationale*. (Lió. Grenoble-1981), pàgs. 113-115, CNRS, París.
- PEDRALS, Xavier (1987). «Sobre arqueologia industrial» a *L'Avenç*, núm. 101 (Plecs d'Història Local, 7, pàgs. 96-99), Barcelona.
- RIERA TUEBOLS, Santiago (1984). La arqueologia industrial: su papel en la enseñanza de la técnica y la historia, a *Actes de les I Jornades sobre la protecció i revalorització del Patrimoni Industrial* (Bilbao, 1982), pàgs. 495-512, Eusko Jauraritza - Generalitat de Catalunya.
- SOLIAS ARIS, Josep Maria; HUELAMO GABALDÓN, Juana Maria; COLL CONESA, Jaume (1990). *El edificio de la Inquisición de Cuenca. Evolución de un programa arquitectónico (1973-1975)*, Diputación de Cuenca.
- WEHDORN, Manfred (1985). «El patrimonio edificado técnico e industrial en los países del norte de Europa», a *Situation du patrimoine bâti technique et industriel en Europe*, Conseil de l'Europe, Estrasburg.